

UNITÁRIUS ÉLET

I. ÉVFOLYAM, 11.—12. SZÁM.

1947. AUG. 15.—SZEPT. 1.

A dogmák és az unitarizmus

A hittételek álláspontja tagadó: „nem“-et mondanak az új igazságra. A holttal helyettesítik az élő és a tegnappal elnyomják a „má“-t. Az unitarizmus ezzel szemben igenlő álláspontot foglal el és azt vallja, hogy mindenki higgyen a maga meggyőződésében és szabadon kövesse az igazságot. Enélkül a szabadság nélkül, hogy lehet valakinek a hite való? Ha a valóság ellentétbe kerül a hittétellel, lehetséges-e, hogy higgyél abban? Mert ha elméd tiszta — és ha őszinte és becsületes vagy — egészen bizonyos, hogy előbb, vagy utóbb ellentétbe kerülsz a hittétellel. És mit csinálsz akkor ha ez bekövetkezik? Megtagadod őszinte meggyőződésedet azért, hogy megtartsad a dogmádat? Mi lesz akkor, a Te benső hiteddel? Ha a kérdés mélyére nézünk, föltétlen arra az eredményre jutunk, hogy a dogmákban való hit felületes és tettettett, vagyis végeredményben megtévesztő és föltétlenül kétes.

Minden ember kövesse a maga meggyőződését és vallja a maga őszinte hitét — mondja az unitarizmus. Ha pedig a tudomány és tapasztalat figyelmeztetné, hogy változtassa meg azt, hát akkor változtassa meg. A hitnek mindenképpen feleltetnie kell lennie és az erről való meggyőződésnek semmi sem állhat az útjában. Az embereknek tehát olyan egyházra van szükségük, amely szabaddá teszi őket és nem nyomja el igazi hitüket és egyéni meggyőződésüket. Minden hittétel és dogma akadály a szabad és világos gondolkodásnak, az unitárius felfogás ellenben megszabadítja a gondolatot bilincseitől és a természetes, őszinte hit megvallására buzdítja követőt.

(A. Powell Davies: „Mi az unitarizmus“ című művéből.)

Egyházi Főtanács Kolozsvárott

Az 1946. évről elmaradt és 1947-ben is több alkalommal kitűzött püspökeiktatással kapcsolatos Egyházi Főtanács ülést 1947. évi augusztus hó 10-én megtartották. A résztvevők száma a nehéz gazdasági helyzet miatt alatta maradt a várakozásnak, amit a szavazók csekély száma is bizonyított. A legjelentősebb választásoknál is alig száz szavazattal történt a döntés.

A püspökeiktatás a szokott ünnepélyes külsőségek között folyt le vasárnap délelőtt az istentisztelet keretében, bár a főtisztelendő püspök úr betegsége aggodalmaskodást tűzött a lelkekre és arcokra. A beiktató ünnepségeken dr. Groza Péter Románia miniszterelnöke személyes képviselője is jelen volt egy magasállású görög keleti egyetemi professzor-kanonok személyében és képviseltette magát a román kultuszminiszter, a társegyházak, a romániai Magyar Népi Szövetség és a társadalmi testületek. A beiktató istentiszteleten Ekárt Andor csehétfalvi lelkész, teol. m. tanár imádkozott és dr. Kiss Elek püspök mondott, betegsége ellenére, szép és tartalmas beszédet, melyben püspöki munkaterve körvonalaival is rámutatott.

A Főtanács ülése letárgyalta a gazdag tárgysorozatot, melynek nem egy pontja körül élénk eszmecsere folyt. Minket is érdekel az a román kormányrendelet, mely a létszámcsökkenést elrendelte, melynek következtében idősebb lelkészeink közül többen nyugalomba bocsájtattak, — mindaddig azonban, míg új lelkészekkel állomáshelyük betölthető, — munkahelyükön maradtak és végzik továbbra is szolgálatukat.

A magyarországi unitáriusságot közelebbről érdekli az a határozat, mely a IX. egyházkör jogi helyzetét kívánta rendezni. Az Egyházi Főtanács kisebb és jelentéktlenebb módosításokkal az egyházköri közgyűlés elé terjesztett és a kör közgyűlés tagjainak, a közgyűlés előtt írásban előzetesen megküldött javaslatot emelte határozattá, mely a magyarországi unitáriusság egyházi életében a végrehajtó és kormányzó egyházhatalmat a javaslat szerint kibővített egyházköri közgyűlés

kezébe helyezi. E határozatot, annak megérkezése után lapunkban is közölni fogjuk. E határozat következtében rövidesen sor kerül az egyházköri közgyűlés kibővítésére és a Főtanács megalkotott törvénynek a legközelebbi időpontra egybehívandó ülésen való kihirdetésére.

Az Egyházi Főtanács ülése több fontos egyházi vezető tisztségre választott új embereket. A választások nem egy esetben harc után döntettek el. A többség akaratából megválasztottakat szeretettel köszöntjük és kérjük, hogy munkásságukat egy Istenünk gazdag áldása kísérje. A jelentősebb választások eredménye a következő: egyházi főjegyző: dr. Simén Dániel teol. professzor, — egyházi közügyigazgató: Utó Lajos székelykeresztúri esperes, — egyházi jogtanácsos: dr. Szathmáry János, aki e tiszteletet már több cikluson át buzgósággal látta el, — kolozsvári kollégiumi iskolai felügyelő gondnok: dr. Gyarmathy Árpád, székelykeresztúri gimnáziumi felügyelő gondnok: dr. Csiky Andor ügyvéd, a székelyudvarhelyi kör buzgó jogtanácsosa, — kolozsvári teológiai akadémiai dékán: dr. Kovács Lajos professzor, a rendszeres teológiai szakcsoport rendes professzora: dr. Erdő János teol. m. tanár, — kolozsvári kollégiumi igazgató: dr. Bodor András tanár-lelkész, székelykeresztúri gimnáziumi igazgató: Árkosi László tanár.

Az Egyházi Főtanács ülésén a magyarországi unitáriusság képviselőiben dr. Csiky Gábor esperes-püspökhelyettes vett részt, aki hivatali tiszténél fogva, az egységes magyar unitárius egyházi élet megnyilatkozásaként, résztvett abban a felemelő szertartásban, amikor az egyházkörök esperesei kezöket a megválasztott püspök fejére téve, egy-egy bibliai ige elmondása rendjén, — az egyház egyeteme nevében — a primus inter pares megáldják és felszentelik. Ugyanő képviselte az *International Association of Liberal Christianity and Religions Freedom* — az unitárius és szabadelvű egyházak világszövetségét, melynek közvetlen tisztségviselői e jelentős ülésen különféle akadályok miatt nem tudtak megjelenni.

Kimagasló helyet foglal el az Északamerikai Egyesült Államok nagy elnökei között és mint az emberi szabadságjogok lángelkű apostola eszményképe lett az egész emberiségnek. Elnöke volt annak az öt tagú bizottságnak, mely a függetlenségi nyilatkozatot megszövegezte s melynek tagjai közül négy unitárius volt. Függetlenségi nyilatkozatát minden kultúr állam alaptörvényévé kell, hogy tegye. „Megdönthetetlen érvényűnek tartjuk — mondja a nyilatkozat — a következő igazságokat: hogy a Teremtő egyenlőnek teremtett minden embert és olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, mint az élet, a szabadság, és a boldogság keresése; hogy a kormányzatoknak kötelessége ezeknek a jogoknak a biztosítása minden ember számára. Mi ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk és köztudomásra hozzuk, hogy ezek a gyarmatok jogszerűen szabad és független államok és azok is kell, hogy legyenek. Az isteni gondviselés támogatásába vetett rendíthetetlen bizalommal e nyilatkozatunk megerősítésül életünkkel, vagyonunkkal és becsületünkkel kölcsönösen kezességet vállalunk“.

A vallás szabadságáról vallott felfogását az a felirat tartalmazza, melyet Virginia államban a vallásszabadság dokumentálására emelt emlékműre véstek: „A mindenható Isten az emberi elmét szabadnak teremtette. Minden kísérlet, mely erőszakkal, vagy kényszerrel akarja azt befolyásolni... vallásunk szent teremtőjének elgondolásától való eltávolodást jelent. Egy embert sem lehet kényszeríteni arra, hogy milyen vallást kövessen, milyen egyházat támogasson és senki sem szenvedhet vallási hite, vagy meggyőződése miatt. Minden embernek jogában áll, hogy vallási dolgokban szabadon véleményt nyilváníthasson és azt bizonyító érvekkel megvédhesse. Csak egy erkölcsi törvényt ismerek, akár egyes emberre, akár közösségre vonatkozzék annak alkalmazása“.

Unitárius hitfelfogását abból a levélből ismerhetjük meg, melyet dr. Benjámín Rush barátjához írt: „Megigérttem, hogy egyszer ismertetni fogom a keresztény vallásról vallott nézeteimet. Ezek a nézetek egy élet keresésének és elmélyedésének leszűrődései és teljesen ellentétben állanak a keresztény ellenességgel, mellyel azok vádolnak engem, akik az én felfogásomról semmit sem tudnak. A kereszténység meghamisításaival szemben valóban állást foglaltam, de magával Jézusnak igazi tanításaival soha. Én keresztény vagyok, de kizárólag olyan értelemben vagyok keresztény, mint ahogy Jézus hitte annak magát és őszintén ragaszkodom az ő tanaihoz, többre becsülve azt minden másnál. A legkiválóbb embernek tartom Jézust és hiszem, hogy Ő sem tartott többre igényt. Némely követői által erőszakolt állítás, hogy Ő tagja volna az isteni háromságnak, nem egyeztethető össze az ő tanításainak belső lényegén alapuló felfogással“.

(Samuel Mc Chord Crothers: „Jefferson Tamás unitarizmus“ című munkájából.)

Az unitarizmus és a női mosoly

A világtörténelemben mi voltunk az első nők, akik ilyen általánosan vettük ki részünket a háborúból. Nem azért, mert katonának besoroztak, hanem mert a háború pusztító tűzével, éhínségével, halálfélelmével és minden gyötrelmével eljött az otthonunkba. Mi tüzet oltottunk, halottat temettünk, tűzhelyet rögtönöztünk és ugyanakkor esetleg gyermekeket is szültünk... Elült a harcizaj, az ország rombadőlt. A vihar megtépázta az otthont és a lelket. Az eszmények, amelyek előttünk szentek voltak gyakran a sarba kerültek. Elvesztettük az Istent, mert elfelejtettük Jézus parancsát: szeresd az Istent és szeresd az Embert.

Most lerázzuk az út porát és lassan felemeljük fejünket, mint a hóvirág a fagyos, sáros földből. Körülnézünk és nincs mellettünk, akit szerettünk. Van, aki a fájdalomtól, vagy a bosszútól lihegve megtörik és ismét visszasüllyed a sáros földbe. Van, aki fejét az ég felé fordítja és a szeméből lepergő harmatot a felhők mögül előszűrődő meleg napsugár felszárítja. Mi élve maradtunk... De hol van az, akit elvesztettünk? Lelkünkre valami ismeretlen nyugalom és béke borul rá és az oly régen áhitott csend. Nincs fájdalom, nincs reménytelenség. A nap elé egy játékos szellő felhőt húz, majd ismét felragyog. Előttem egy zöld mező, tarka virágokkal, talán gazokkal is, egy lombos fa, évszázados kérégyével, kúsza ágaival. Érzem

az örök életet. S lent a zsíros-fekete, vagy agyagos földön a madarak és a hangyák és az ezer arcú emberek. Egyesek előretörve rohannak, — mivel az útjokban állók — félrelöknek, mások kikerülnek, vagy meglelnek.

Jézus 2000 évvel ezelőtt eljött a földre és utat mutatott. Ez az igaz ember jelképezi azt, amiért ezen a földön egyedül érdemes élni, küzdeni, szenvedni, örülni, remélni és meghalni: Ő a szeretet!

Az emberek azonban nem lettek mind jobbak. Ime a közelmúlt véres példája. Azok, akik összeomlottak, azok akik gyengék, már nem is tudnak ebben többé hinni. Pedig igenis volt mindig egy-egy, aki ember volt és ember maradt. Oh milyen jó volt, ha valaki emberi ember volt, milyen jó annak, aki ember maradhatott. Valami csodálatos benső erő kényszerít arra, hogy a tökéletes, a jó felé haladjak. Unitárius vallásomból folyóan hinni és remélni tudjak, abban, hogy mindezek ellenére van szeretet! Hiszek a megbocsátás lehetőségében. És ha én magam nem is, de gyermekem talán tökéletesebb lesz, vagyis még közelebb jut az Istenhez. És ha te másképp, más úton próbálsz hinni, vagy jónak lenni, az életednek örülni tudni, szeretni, — ám tedd, ahogy te jónak látod és ahogy lelked megbékél.

És mosolygok, mert vállalni tudom a küzdelmet, ezer csalódást, mert tudok hinni a jóban és a szeretetben. Én mosolygok, mert ebben a megcsúfolt életben is látok szépséget. Én mosolygok, mert én érzem az örök életet...

SCHEY ILONA

Ujpesten a Szent István-téri református templomban szeptember első vasárnapján, Rákospalotán a MÁV telepi református templomban szeptember második vasárnapján tartunk istentiszteletet.

A szabadelvű keresztények konferenciája augusztus 26-án megkezdődött. Egyházunk képviselőiben Ferencz József egyházi titkár vett részt a konferencián.

Nemzetközi unitárius ifjúsági konferencia volt augusztus első felében Svájcban. Ifjúságunk képviselői nem juthattak ki, de úgy tudjuk, hogy Lázár János budapesti egyházközségi gondnok fia tanulmányait Svájcban folytató vegyész-mérnök fia, mint megfigyelő részt vett a konferencián.

Házasság. Taar Gizella, nagyjait lelkésztársunk leánya és Kővári Jakab brassói lelkésztársunk 1947. augusztus 3-án tartották esküvőjüket a nagyjait unitárius templomban. Az eskető lelkész dr. Kovács Lajos teológiai dékán gyönyörű agendájában meleg szavakkal ecsegtelte azokat a feladatokat, melyek az új lelkészre várnak az elárvult kicsiny családban s a Cenk alatti népes, dolgozó gyülekezetben. Istenünk áldása legyen a családon és a gyülekezeten.

Bende Béla, kövendi lelkésztársunk, a román parlament nemzetgyűlési képviselője, a romániai Magyar Népi Szövetség képviselőjében több társával együtt magyarországi tanulmányúton van, melynek rendjén egyházi központunkat is felkereste.

Kiss József állatorvos, a Misszió Ház két éven keresztül érdemeit szerzett orgonistája és Vadady Veronika okleveles óvónő augusztus 3-án tartották esküvőjüket a Koháry-utcai templomban. A fiatal párnak szívből kívánunk boldogságot.

Magyarkúton nyaralótelepünket a budapesti egyházközség áldozatkészségéből és külföldi szeretetadományokból, — melyeknek egy része Nőszövetségünk áldozatkészségéből fordított e nemes célra, — ismét helyreállítottuk. A nyaralótelepen a még hátralevő őszi hónapokban lakást kaphatnak azok a családok, akik egyénileg óhajtanak ott nyaralni. Előzetes engedélyért a budapesti lelkész hivatalhoz kell fordulni. Reméljük, hogy a jövő esztendőben már több gyermektábor tudunk nyaralótelepünkön nyaraltatni.

Bródy György keblitanácsos atyánk fia motorkerékpárbaesést folytán elvesztette leányát. Kérjük az egy Istent, hogy adjon vigasztalást fájdalmukban a szülőknek.

Pál Dénes siménfalvi lelkész, Egyetemes Lelkészörünk több cikluson át volt érdemes elnöke, a lelkész kar egyik harcos, tekintélyes tagja váratlanul elhunyt. Isten áldása legyen és maradjon emlékezetén.

A XVII-ik században zsinati határozat mondotta ki, hogy az iskolamesterek alakítsanak templomi kórust, hogy az istentiszteleten énekelhessenek. Ahol volt iskola — írja dr. Borbély István Unitárius Egyházszerződésében — ott a tanulókból alakított „Kántus” énekelt, illetőleg vezette a gyülekezeti éneket. Az iskolás tanulók kántusa kétféle volt: templomi énekkar, amit rendszeren „kórus”-nak neveztek és a „Currendus cantus” a mai értelemben vett világi dalárda.

Az unitárius egyház megalakításától kezdődő jó pár évtizeden keresztül templomainkban nem volt orgona s a templomi éneklést az énekkarok, az említett kórusok vezették. De a templomi éneklés, tehát a hívek részvétele a liturgiában minden időben nagyon fontosnak tartott tény volt. Ugyancsak dr. Borbély István említett művéből állapítjuk meg a következőt: „Mert azt parancsolja az apostol, hogy mérsékelt, alázatos hangon s minden nép és nyelv közt a nemzeti nyelven hirdessük az igét és énekeljünk. Azok is hibáznak, akik az éneklésben részvételt megtagadják, hanem csak hang nélkül akarnak szívükben mormolni, midőn az Urnak lelke azt parancsolja, hogy lélekkel, azaz szóval, értelemmel, oktatólag és intőleg zengedezzünk és énekeljünk”.

A templomi éneklést igen fontosnak tartjuk. Meggyőződésünk, hogy a gyülekezet tagjai csak akkor tudnak igazán részt venni az istentiszteletben, ha érzelmeiket a szárnyaló ének útján is kifejezhetik. Zene-kulturánk idők folyamán tökéletesedett s ez a fejlődési eredmény tőlünk is megköveteli, hogy templomi éneklésünket fejlesszük arra a fokra, amit a mai idők embere megkövetel. Ennek a kívánságnak adnak kifejezést azok a híveink, akik istentiszteletünkön és a rádiós félórak lakalmával kórus szerepeltetését szeretnék. Ez a kívánság nemcsak az övék, hanem a miénk is. Nagyon szeretnénk, hogyha istentiszteleteinken híveink egy képzett „Kórus” keretén belül vennének részt s fejeznék ki érzelmeiket. A megnyilatkozó kritika a mi unitárius felfogásunk szerint is szükséges, de eredményes csak akkor lesz, ha mindenki megérti a hívó szót s nemcsak kritikával, hanem lelkes részvétellel is hozzájárul a megvalósításhoz.

Kérjük mind azon híveinket, akiknek a templomi éneklés komolyan szívügye, akik éreznek magukban képességet, megértést, áldozatkészséget és türelmet, jelentkezzenek vasárnapi istentiszteleteink után, hogy Szentábrahám püspökünk felhívása szerint „Istennek nagyságát dicsérletekkel, himnuszokkal és énekekkel magasztaljuk, ahová tartoznak a Dávid zoltárai s ahonnan ez a tisztelet imádnak (adoratio) is mondatik”.

NAGY SÁNDOR
énekevezér.

A két angol unitárius theológia eredményes munkája

Angliában két unitárius theológia neveli az unitárius ifjú papi nemzedéket. Az idősebb a Manchester College, a világhírű egyetemi városban, Oxfordban működik, a fiatalabb az Unitarian College, mely mint missziós iskola kezdte pályafutását és a későbbi évek folyamán emelték főiskolai (College) rangra, Manchester városában van.

Az oxfordi Manchester College monumentális szép épületét a háború alatt az angol kormány lefoglalta és az intézet belső kertjét is ideiglenes jellegű barakkokkal építették be. A hatalmas épületcsoportból igen kis terület maradt meg az intézetnek, ahol nevelői munkáját folytathatta. Most végre a hadsereg kiürítette a lefoglalt helyiségeket, az ideiglenesen emelt épületeket is lebontotta, úgy hogy az új tanévet — októberben — már az intézet összes helyiségeinek igénybevétele mellett fogják megkezdni a tanári kar és a diákság osztatlan nagy öröme.

Az elmúlt tanév záró ünnepségei június 2—3-án zajlottak le, melynek fényét különösen emelte Dr. Gilbert Murray-nek, a nyolcvan

éves, világhírű tudósak látogatása és előadása. „Amint ott állt törékeny alakjával és beszélt kristálytiszta, ezüstös lágy hangon, úgy tűnt fel, mint a kultúra megtestesülése, amelyet nem pusztíthat el semmiféle barbarizmus” — írja az ünnepség egyik szem- és fültanúja.

Az intézet kápolnájában tartott háláadó istentiszteleten Dr. Alfred Hall, a College elnöke és Nicol Cross, a College igazgatója tartottak beszédet és H. J. Mac Lachlan lelkész bibliát olvasott. Három végzett theológus búcsúzott az intézettől: H. D. Wiard, akit a Bath-i eklézsia már megválasztott papjának, J. A. Hebly, hollandus és H. Kafka csehszlovák hallgató.

Az istentisztelet után az intézet igazgatósága tartotta évzáró ülését, melyen Dr. Hall elnök teljes elismerését és köszönetét fejezte ki az igazgatónak és tanári karnak az év folyamán végzett eredményes munkájáért.

#

Ugyancsak június utolsó napjaiban a volt diákok, barátok és érdeklődők nagyszámú részvétele mel-

lett tartotta meg évzáró ünnepét a manchesteri Unitarian College is.

Az ünnepség két magas színvonalú beszéddel kezdődött, melyet a már lelkésznek megválasztott két végzett növendék A. B. Downing és E. J. Alun Williams tartott.

Az év eseményeiről Holt igazgató számolt be, kiemelve a diákok kiváló munkateljesítményét.

A hálaadó istentisztelet szónoka, Bidney Spencer liverpooli lelkész, a lelkész munka lényegéről és céljairól tartott, az új idők eseményeit felölelő, igen értékes beszédet. „A lelkész a legmagasabb célok eléréseért dolgozik: Isten, a szeretet és Krisztus országa.”

Meg kell említeni még végezetül, hogy a háborút megelőző években mindkét intézetben rendszeresen tanultak ösztöndíjas magyar unitárius teológusok. Ez az értékes kapcsolat a háborús évek alatt, sajnos, megszakadt. Annál nagyobb örömmel kell jelentenünk, hogy a jövő tanévtől kezdődően már magyar unitárius lelkész hallgatója is lesz az oxfordi Manchester College-nak, minthogy az intézet igazgatósága Kereki Gábor budapesti lelkészünk részére ösztöndíjat adományozott és őt a jövő évre hallgatói sorába felvette.

A Nemzetközi Jóbarátság Egyházi Világszövetsége nemrégiben Franciaországban tartott kerületi tanácskozásán, dr. R. Dexter, aki egykoron az unitárius társulat külügyi osztályát vezette, — s jelenleg a világszövetség főtitkára, — bejelentette, hogy a Közelkeleten igen sok muzulmán-mozgalom keresi a kapcsolatot a keresztény világszövetségekkel, hogy együtt dolgozzanak a világ békessége megépítésén. (Ökuménikus sajtószolgálat.)

Elhelyezkednék családtagként 62 éves unitárius asszony, unitárius háztartásban ellátásért. Cím: Tarcsafalvi Sándorné Pestszentpéter, Baross-u. 28.

U	ET
A 1	rországi
	adó:
B	ca 4.
E	rint.
Nyor	vnyom-
dájál	lózsef-u.
41.	—626.
CIM	

Járom az országot, keresem az unitárius nyomokat. Felkutatom a régi emlékeket, az unitárius előretörés színhelyeit, az egykor viruló unitárius góccokat, meglátogatom a ma is eleven életet élő gyülekezeteket, s az itt-ott sarjadzó unitárius életet. Letűnt nagyságunk elmosódó emlékei, küzdelmesen induló új egyházközségek, romok és remények között koválygok mindenütt az unitáriusok nyomában. Látni akarom, hol éltek eleink, s honnan indul ki utódainknak, majdan a világ vallása híveinek népes serege.

Első utam Pécsre vezetett, az öt templom városába. De Pécs nem öt, hanem tizenkét templom városa; s a tizenkettő közül egyik, a legrégebb, háromszáz évvel ezelőtt unitárius igehirdetőhely volt, az egyedüli a városban, ahol a török világban keresztény istentiszteletet tarthattak.

A budai külvárosban girbe-görbe utcákon megyek fel a város régi falain kívül fekvő Mindszentek templomához. A vízmosásos Tetye-utca és a Mindszent-utca között dombtetőn áll az alacsony tornyú templom. Körülötte magas köfállal övezett cinterem. Meghatottan lépnek a nyolcszáz éves templomba, ahol közel négy századdal ezelőtt, 1554-ben Jászberényi György prédikátor uram, az unitaria konfesszió első ottani papja, s utána több mint száz éven át utódai hirdették a „háromságos értelemmel” szemben az egység hívők tanait, s ahol 1558-ban lefolyt a híres pécsi disputa, amelyen Válaszuti György unitárius és Skaricza Máté evangélikus pap öt napon át vitatkozott egymással hitbéli kérdésekről.

A templomban alig van nyoma az eredeti román stílnak. A hatszögletű szentély gótikus átalakítás emléket őrizi, de fölötté megmaradtak a magas román stílusú ablakok. Középen boltív emelkedik. Ezzel törték át azt a válaszfalat, melyet a felekezeti surlódások elkerülésére építettek abban az időben, amikor még katolikusok és luteránusok, majd unitáriusok és luteránusok közösen használták a templomot.

A protestáns tanok könnyen terjedtek a hódoltságban, mert a török a habsburgi politika támaszát látta a katolicizmusban, s ezért üldözte a katolikusokat, másfelől pedig nem törődött a protestantizmus terjedésével, ami Erdélyből kiindulva húzódott nyugatra, s már a hitújítás első évtizedeiben Tolna kálvinista, Pécs pedig unitárius központtá fej-

lődött. Maga Dudich András pécsi püspök is, ki a magyar katolikus klérus képviselőjében résztvevett a tridenti zsinaton, áttért az unitárius hitre, s vele együtt unitáriussá lett a város lakossága és a környék magyarsága is. A hódoltságban sem földesúr, sem az államhatalom nem állt útjában a szabadelvű vallásos eszmék terjedésének, s így természetes, hogy akkor, amikor fél Európát megmozgatták az új hitek új eszméi, könnyen talált termékeny talajra az unitarizmus is.

De a török kiűzése egyszerre véget vetett a pécsi unitárius életnek.

Az 1686-ban felszabadult város első katolikus püspöke katonás erellyel kezdett munkába. Eltakarította a romokat, s erős kézzel fogott az újjáépítéshez. Csak a lelkekben folytatta a rombolást. Elvette az unitáriusok templomát és gimnáziumát, s erőszakkal térítette át a megkínzott és kifosztott lakosságot. Az elhurcoltak pótlására Bajorországból német telepeseket hozatott. Öt évvel később megjelentek a jezsuiták is, s munkájuk eredményeként a tanács megesküdt, hogy nem katolikus nem tűr meg a városban és eltiltja a vegyes házasságot. A következő évben, 1692-ben pedig kiűzték a városból az unitáriusokat, zsidókat és rácokat. Magyar írtotta a magyart vallási fanatizmusból, s ugyanakkor jó néven vette és befogadta a németeket, csak azért, mert katolikusok voltak. Részben miattuk lettek földönfutókká a pécsi unitárius magyarok, de a Mecsek falvaiban még a századfordulón is nagy többségben unitárius volt a magyarság.

Ma már elmúlt a vallási harcok ideje. A lelkek megbékéltek, a sebek beheggedtek, s a később odaköltözött tizennégy hívünk időnként összegyűl, hogy a polgári körlelkész részesítse őket az úri szent vacsorában.

De ott vannak Baranyában és Tolnamegyében a visszatelepített svábok falvaiban az új telepések, kiknek egy része a Hargita tövére indult el új hazát keresni, s ha a Mindszentek temploma környékén elfolytották az unitárius eszméket, s csend honol a hallgatag romok közt, lenn a völgyekben, a bányavidekeken s a székely telepeshajlékokban újból felcsendült az unitárius élet, s hirdeti, hogy ha kevesen vagyunk is, de vagyunk és soha többé nem lehet elnémitani az unitárius ajkakat.

Gidó Béla.

TABLE OF CONTENT: Creeds and Unitarianism (from Inquirer). — Meeting of the Chief Council of the Unitarian Church, Kolozsvár. (Report.) — The Unitarianism of Thomas Jefferson. — Unitarianism and Women, by I. Schey. — The

Church music, by S. Nagy. — The close of session proceedings in the Colleges, Manchester College, Oxford and Unitarian College, Manchester. — The historical Unitarianism, a report by B. Gido. — News.